

ШЫН

№ 141
(18103)

2011 чылдың
декабрь 8,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Шинтиел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Тываның чурттакчыларының деткимчези дээш Лариса Шойгу өөрүп четтиргенин илереткен

доозулган. Тыва Республиканың
соңгукчулары чурттуң келир үези
дээш сагыш човап, турум сайзы-
ралдың оруун шилип алган
Россияның эң-не идепкейлиг
хамаатылары дээрзин база катап
бадыткаан.

Силерниң көргүскөн бүзүр-
лиңер болгаш социал харыс-
салгаңарның бедик деңгели,
хамааты идепкейлиг туружуңар
дээш сеткилимниң ханызындан
өөрүп четтирдим, чаңгыс чер-
чурттугларым! Республиканың
салым-чолу дээш улуг харыс-
салга менде дээрзин медресеп
билип тур мен. Чечектелген
Тываны кады тургузуп шыдаар
бис дээрзинге бүзүрээр мен.
Силерге база силерниң өг-
бүлелерге чаагай чорукту, тай-
быңны, аас-кежикти сеткилим
ханызындан күзедим! — деп,
Лариса Шойгу Тываның чуртта-
кчыларына четтиргенин илере-
дип, күзээшкн-кыйгырыгны
кылган.

Хүндүлүг чаңгыс чер-чурт-
тар! Россия Федерациязының
Федералдыг хуралының Күрүне
казының алдыгы чыыжының
утадынче соңгулдалар та-
ы-биле кампания Россия
Федерациязының девискээринде

ЧУРУКТАРДА — КАРА-ХӨЛЧҮЛЕР

Бай-Тайга кожуунуң 70 чыл
ою-биле өңүг, чараш чурук аль-
бому Күрүне Думазының депу-
тады Лариса Күжүгетовна Шой-
гунуң деткимчези-биле чырыкче
үнгөн. Тургузукчу автору — Л.И.
Порошина. Ында суурнуң хоочун
үндезин чурттакчылары К.Л.
Хертек, Д.Д. Иргит база Д.С.
Иргит оларның чуруктары бар.

Ажылынга чедишкиннер дээш

Республиканың Чонну ажыл-
га хаара тудар агентилелиниң
даргазы В.С. Чаж-оол ажыл чок
хамаатылар-биле боттук ажылды
чорударынга үлүг-хуузу база
ажылынга чедишкиннери дээш
Кара-Хөл суму чагыргазының
специализи А.О. Чоодуну Хүн-
дүлел бижики-биле шаңнаан.
Аныяк специалист Иркутскиниң
эрге-хоойлу техникумун доос-
каш, ТКУ-нуң «Юрист болгаш
төөгү» талазы-биле мергежилин-
де бот-өөредилге-биле өөренип
турары эки.

Ортун-оол САЛЧАК.

Кара-Хөл сумузу.

ТР-ниң Кадык камгалал болгаш
социал хөгжүлдө яамызы

ЧАШ УРУГЛАРГА, ОЛАРНЫҢ АДА-ИЕЗИНГЕ ХАЛАС АЧЫ- ДУЗАНЫ КӨРГҮЗЕР

Чединмес өг-бүлелерниң 3
харга чедир ажы-төлүңге,
эмзирип турар азы иштиг
иелерге чиигелделиг аш-чем
хандырылгазынче Тываның
баштаар чери 15 млн. рубльди
шилчиткен. Бюджет акша-
хөреңгизинден көргүзүп турар
ачы-дузаны херек кырында күрү-
нениң деткимчези негеттинип
турар иелерге көргүзери-биле
ТР-ниң Кадык камгалал болгаш
социал хөгжүлдө яамызы чаш
уругларның чеминиң (смесь)
үлелгезин кириген. Бо үеге
чедир чаш уруглар чемин
кандыг-даа хыналда, хайгаарал
чокка дорт эмнелгелерге үлөп
турган. Олар ол үндүрүг тө-
лекчилериниң ачызында сат-
тыгган уруглар чемин ботта-
рының туразында улуска үлөп

турган. Амгы үеде ук системаны
шыңгыраткан. Халас аш-чем
ап турар улустуң даңзызынга тус
чер бот-башкарылгаларының
чогуур органнары шыңгы
хыналданы чорудар. Өг-бүлөгө
болгаш уругларга социал дуза
көргүзөр муниципалдыг төп-
терниң эмчилери тускай рецепт
езугаар чаш уруглар чеминиң
үлелгезин чорудар.

Кадык камгалал яамызының
санап турары-биле алырга, чаа
система таарымчалыг байдалды
тургузуп, хайгаарал чок чорук-
тарны соксадыр. Бо тургускан
чурумнуң күүселдезин болгаш
ажыл-чорудулгазын Кадык
камгалал болгаш социал
хөгжүлдө яамызы кичээнгейге
алган.

Бистиң корр.

Көдээ ажил-агыйда

ЧЫЛ ЧААГАЙ ЭРТКЕН

Агроулетпүр комплекзиниң ажилчыннары бо
ылды ажил-ишчи чедишкиннер-биле уткаан
дээрзин ТР-ниң көдээ ажил-агый сайыды Арис Саая
демдеглээн.

Республиканың көдээ ишчилери
Федералдыг төптен болгаш
аның Чазаандан деткимчени
таамал ап турганындан база
агыйны шын планнаанындан
көргүзүлгөр бо чылын чедип
инган. Республикада малдың
хевириниң баш саны өскөн.
Чылын бода малдың баш
— 4 хууга, хой, өшкүнүү —
хууга, хаваннар — 3,1 хууга,
ы малдың баш саны — 20 хууга
деп, ниитизи-биле 1,5 млн. баш
дээрзин специалистер санап
р.

Оң-биле чергелештир малдан
продукция бүдүрерин: сүтү 6 хуу-
үктү 2 хууга көвүдеткен. Эът
аш сүт бүдүрүлгезиниң адыры
дың төңчүзүңгө чедир ам-даа
млн. рубльдин саң-хөө детким-
ин алырлар. Бо хонуктарда
Сноярск крайдан эъткир деп
дыр герефорд уксааның 300
малын садып алыр талазы-
ажылдар чоруп турар. Каа-
Би-Хем, Танды кожууннарда
бараан фермаларын модерни-
аарынче 11,5 млн. рубльди уг-
ырган.

Тараажылар 22 муң тонна та-
ың дүжүдүн ажаап, бир гек-
тан 11 центнерни алган. А төп
ууннарның тараажылары бир

гектардан-на 12-16 центнер дү-
жүттү ажаап алгаш, бо чылгы
көргүзүлгөрин экижиткен.

Көдээ ажил-агый организация-
лары, чурттакчы чоннуң хууда
ажыл-агыйлары 42,5 муң тонна
картофельди, 9 муң тонна ногаа

аймаан ажаап, бир гадан 110 цент-
нер дүжүттү алган. Көдээ ишчилер
208 муң тонна мал чемин белеткеп,
кышка белеткенген.

2008-2012 чылдарда көдээ
ажыл-агыйын хөгжүдери-биле
күрүнениң болгаш республиканың
тускай сорулгалыг программа-
ларының боттанышкыны чоруп
турар. 2011 чылда көдээ ажил-
агыйын хөгжүдеринче федералдыг
болгаш республика бюджетинден

390 млн. рубльди кириштирген. Ол
акша-хөреңгини үрезиннер садып
алырынга, хой ажил-агыйын,
уксаалыг мал ажил-агыйын, иви
болгаш чылгы мал ажил-агый-
ларын хөгжүдөр талазы-биле
чарыгдалдарга субсидияларга,
банкыдан чээлилерниң хууларынга
субсидияже чарыгдан.

Фермер болгаш хууда дузалап
ажыл-агыйлары банкылардан
чээлилер алыры идепкейжээн.

Чылдың эгезинден бээр 104 млн.
рубльге чээлилер алдыгган.
Техника, дериг-херекселдер садып
алырынга, көдээ ажил-агый
рыногунуң тудуун чорударынга 62
млн. рубльди чарыгдан.

Көдээ черде амыдырал-
чуртталганы экижидери — кол
кичээнгейде. «2012 чылга чедир
суурларның социал хөгжүлдөзи»
Федералдыг тускай сорулгалыг
программаның боттанышкыны-
биле 79,2 млн. рубль, республика
бюджетинден 27 млн. рубль
шингээди алдыгган. Көдээ
черлерде 9,7 муң дөрбелчин метр
чуртталга шөлү ажылгалда кирген.
130 хире өг-бүлелер, ооң иштинде
70 аныяк өг-бүлелер болгаш
аныяк специалистер чуртталга
байдалын экижиткен.

Үлетпүр ажил-агыйы чылдың
түннелдери-биле багай звес
көргүзүлгөри чедип алган. Боттун
бүдүргөн барааннарының хемчээли
210, 5 млн. рубль болган. Эът
болгаш ооң кылыгы 13 хууга,
сүт бүдүрүлгези 7 хууга өскөн.

Малдың продукциязын болбаа-
зырадыр биче хемчээлдиг 6 цех
ажылын эгелээн. Ол биче цехтерни
дериинге республика бюдже-
динден акшаландырышкынны
берген. Ынчап кээрге республика-
да ам көдээ ажил-агыйының чиг
эдин болбаазырадыр 12 биче
цехтер долу күжү-биле ажилдап
турар.

Айлаң МОНГУШ.

«ТАЙГА» СТАНЦИЯЗЫНГА КЫШКЫ СПОРТЧУ СЕЗОННУ АЖЫТКАН

Эрткен субботада, декабрь 3-те, «Тайга» станциязынга 2012 чылдың кышкы хаакка маңаар спортчу сезонунуң ажыдышкыны дүштекиниң 13.00 шакта эрткен.

Кызыл хоорайның аныяктар херектериниң болгаш спорт талазы-биле департаментиниң ажылдакчылары сезоннуң ажыдышкынын бедик деңгелге эрттирери-биле элээн солун хемчеглерни кылып чоруткан. Чижээ, байырлыг ажыдышкын үезинде «Тайга» станциязының аалчыларынга, а ол дээрже хаакка маңаар маргылдаага киржи келген школачылар, аныяктар, улуг улус, хаак спортунуң хоочуннары, албан-хаакчылар, республиканың кожууннарындан аалчылар дээш, оон-даа өскелер-дир, улуг эвес солун концерт программаны Кызыл хоорайның култура болгаш уран чүүл департаментизи көргүскен. Станцияның девискээринге ийи өгнү тиккен, олар аалчыларны хүлээп ап турган.

Кышкы сезоннуң ажыдышкыны чаңчыл езугаар хаакка ма-

нап чаржыр маргылдаа-биле эгелээн. Аңаа ниитизи-биле 102 кижжи киришкен, а аарыкчыларның саны киржикчилерден элээн хөй болган. Маргылдаа элээн каш хемчээлдерге чарлып турган.

Эң биче назылыг — 8-12 харлыг оолдар аразынга 3 км хемчээлге Би-Хем кожуундан Чаяан Маады бирги черни элээн. Ийги черге база-ла аалчы Ачыты Доржу (Чаа-Хөл кожуун) төлөтпиг болган. 3-кү черлерни Кызыл хоорайдан Өлчей-Кежик Саяты биле Танды кожуундан Ян Оюн олар үлешкенер. Ол-ла хемчээлге уруглар аразынга Тандының өзүп оор хаакчылары Сендажы Сарыглар биле Айлана Монгуш бирги-ийги черлерни тус-тузунда элээннер. Үшкү черге Юлия Бараан биле Нияна Дагба-Лама (Кызылдың өөреникчилери) төлөтпиг болган.

Дараазында 5 км хемчээлге 16-20 хар назылыг оолдар маңааннар. Маңаа шаңналдыг черлерни Чаа-Хөл кожуундан Чингис Шойдаа, Кызылдың башкы колледжизинден Чаяан Хомушку болгаш

база-ла Чаа-Хөл кожуундан Май-оол Дамба тус-тузунда элээннер.

16-20 харлыг кыстар 3 км хемчээлге маңашканнар. Аңаа ыраккы Тожу кожуундан аалчы Сардаана Түлүш бирги черни, Кызылдың №15 лицейиниң өөреникчизи Шончалай Саяты ийги черни, а Чаа-Хөл кожуундан Чейнеш Шойдаа үшкү черни элээн.

Эр улус 5 км хемчээлге күжүн шенешкен. Эң солун демиселди көргүскен бо хемчээлге Тываның күрүне университетиниң студентизи Чингис Сат бирги черни элээн. Ийги черге база-ла ол-ла өөредилге чериниң студентизи Чочагай Доржу төлөтпиг болган, а үшкү черни Тывада онза байдалдарның федералдыг эргелелиниң ажылдакчызы Валерий Итигырап элээн.

21-ден 34 хар чедир назылыг херээжен хаакчылар база-ла 3 км-ге маңашканнар. Аңаа Тожу кожуундан Айгуль Чигжит чемпионнаан, ийги черни Кызылдың башкы колледжизинден Аржаана Аска-оол, а үшкү черни онза байдалдарның федералдыг эргелелиннен Айсуу Узун-оол олар элээннер.

35-тен өрү назылыг херээжен хаакчылар аразынга бирги черни

Долаана Биче-оол (онза байдалдарның федералдыг эргелели), ийги черни Тандыдан Светлана Саян-оол элээн.

50 хардан өрү назылыг болгаш херээжен спортчулар аразында Лариса Заболотских (он байдалдарның федералдыг эргелели) биле Светлана Саян-оол (Танды кожуун) бирги черлерни тузунда чаалап алганнар.

Команда аайы-биле зачет бирги черни Чаа-Хөл кожуунуң ийги черни Тожу кожуунуң, үшкү черни Би-Хем кожуунуң хаакчылары элээннер. Бо түнелдер-биле алырга, Кызыл хоорайның командазы чамдык спортчулардан аңгыда, улуг-ла чедик чок киришкени билдин турар.

Кышкы спортчу сезоннуң ажыдышкынынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолба Кара-оол, Кызыл хоорайның башкы Виктор Тунев, хоорайның мэри Владислав Ховалыг дээ, оон-даа өскелер киржи, чыыганнарга байыр чедирген.

Шаңналдыг черлерни алга хаакчыларга Кызыл хоорайның аныяктар херектериниң болгаш спорт талазы-биле департаментизиниң хүндүлел бижикири тураскаалдыг медальдарны болгаш акша шаңналдарын тывыска.

«Тайга» станциязы кышкы үедоктаамал ажылдап эгелээн. О бодунуң хаак оруктарынче кызычыларны, оон аалчыларын дыштаныр хүннерде чалап турар. Б станцияга келген кижжи хаакты түүде төлевирлиг үндезинге хөлезилеп ап болур. Улусту ашкарып чемгерер черлер база бар. О ышкаш Кызылдың пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгези автобустарны дыштаныр хүннерде органиастаар.

Спорт килдизи.

В.САВИНЫХТЫҢ тырттырган чуруктары.

Сүт-Хөл кожуунда

ТҮҢНЭЛДЕР БОЛГАШ СОРУЛГАЛАР

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунуң күрүне албанының чурттакчы Чонну ажилга хаара тудар төвү «Россия Федерациязының чонун ажилга хаара тударының дугайында» федералдыг хоойлузунга болгаш РФ-тиң Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының бадылааны административтиг регламентилеринге дүүштүр бодунуң ажылын чорудуп турар.

2011 чылдың 9 айларының түннелдери-биле кожуунуң Чонну ажилга хаара тудар төвүнге 526 ажил чок хамааты бүрүткелге туруп алыры-биле келген. Оларның 217-зи демдеглеттинген, а 208 хамааты ажил чок дээш пособие акшаны ап турар. Сумуларда чоннуң канчаар чурттап, кайы өг-бүлөдө байдал элээн нарын бооп турарын суму чагырыкчылары эки билер. Оон уржундан ажил чоктар бүрүткелинге турар күзелдиг хамаатыларның даңзызын баш бурунгаар сайгарып чугаалажып турар бис.

Ажил-агый тип чадал турар, байдалы берге хөй ажы-төлдүг, кайызы-даа ажил чок, инвалид азы шеригден келген, хоругдалдан хосталып келген, өөредилге черин дооскаш, мергежилниң аайы-биле ажил тип шыдаваан хамаатыларны колдады бүрүткелде тургузуп турар. Бистин төптүн бүрүткелинге туруп алгаш, ажил-агыйны тип, чедимчелиг амыдырал-чурттап чоруй баар кижилерниң бары өөрүнчүг. Ол ышкаш төптөн алыр пособие акшазын алгаш, хүн бүрүнүң эргежок чугула чүүлдерин садып алырының орунунга, арагалал кааптар улустар база бар. Ындыглар-биле шыгыг чугааны кылып,

суму чагырыкчыларының киржилгези-биле чогуур хемчеглерни ап, харын-даа чамдык таварылгаларда төптүн бүрүткелинден уштуп-даа турар.

Ажил-чорудулгавыстың кол угланышкынарының бирээзи—хамаатыларны төлевирлиг хөй-ниити ажилдарынче хаара тудары. Сөөлгү тос айларның дургузунда 207 кижжи хөй-ниити ажилдарында киржи, ниитизи-биле 233 муң рубльди ажилдап алган. Ажил чок, бергедээшкннерге таваржып турган 56 хамаатыны ажилга тургускан. Олар 62 муң рубль түнге ажилды бүдүрген. Чедимес, хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерниң 14-18 харлыг ажы-төлүн төлевирлиг түр када ажилдарже хаара тудуп турар. Ада-иелер болгаш школа башкыларынга таарымчалыг байдал тургустунуп турар дээрзи чугаажок. Ажил чок хамаатылар сезоннуң көдээ ажил-агый, чаагайжыдылга ажилдарында идепкейлиг киржи турар.

Ажил-агыйга тургустунуп алырынга деткимче көргүзери-биле бүрүткелде турар ажил чок хамаатыларга янзы-бүрү мергежилдерге өөредилгени органиастап турар. Сөөлгү тос айларның дургузунда 44 кижини

ЭВМ операторларының, чолаачыларның, бухгалтерлерниң, котельная одакчыларының, электромонтерларның дээш, оон-даа өске мергежилдин курстарынга өөрткен. Үениң негелдези-биле бо курстарга өөренир күзелдиг улустун саны хөй. Курстар доозуп алган кижилерниң 70-80 хуузу хууда дузалал ажил-агыйларында, төлевирлиг ачы-дуза чедирилгезинде ажилдап турар. А чамдызы улаштыр дээди, ортумак өөредилге черлеринче өөренип кирип алыр. Кожуунда хууда машина-балгаттыг улус көвүдээн. Чолаачының мергежилинге өөренип алгаш, пассажирлер аргыштырылганын чорудуп, чүк сөөртүп ажилдап турар улус хөй. Чоннуң чагыгларын езугаар янзы-бүрү документилерни компьютерге парлап ажилдаары—амыдыраарының база бир аргазы.

Тыва Республиканың Чазааның «2011 чылда күш-ажыл рыногунга дүшкүүрлүг байдалды чавырылдыраарының талазы-биле хемчеглерниң планының дугайында» доктаалын езугаар кожуунга сайгарлыкчы чорукту чорудары-биле 30, немелде ажилчын олуттарны тургузары-биле 35 ажил чок хамаатыларга (кижи бүрүзүнге) 58 муң 800 рубль түннүг субсидия акшаларны бээри көрдүнген. Төлевилелдерни шилип алыры-биле чагырга даргазының айтышкынын езугаар конкурс комиссиязы тургустунган. Суму бүрүзү кордакчыларның шийилгезин баш бу-

рунгаар кылып, дилеглерни кирип, конкурс комиссиязының хуралдарында киржи турар. Немелде ажилчын олуттарны колдуунда 2009-2010 чылдарда субсидия алган хамаатыларга сүмелеп турар. Чүге дээрже олар сайгарлыкчы чорукту шуудады чоруда берген болгаш үндүрүлгелерни, шилчилгелерни төлөп болур аргалыг апарган. Оон мурнунда субсидия акша алган хамаатылар кожуун төвүндө баш таарар, чурук тырттырар, компьютер ачы-дузанын чедирип турар ажилдаар чер (грация), амыдыралга ажылгаар дериг-херекселдер септээр мастерская, хлеб, булочка быжырап пекарня дээн чижектиг чугула херек бүдүрүлгелерни ажыдып ап, ажилын багай эвес чорудуп турар.

Оон аңгыда ажил-чорудулгавыста ама-даа чедир кылдырмайн турар чүүлдер бар. Чижээлээрже, чамдык хамаатылар сайгарлыкчы ажил-чорудулганын шуудадып шыдавайн, үндүрүг инспекциязының учундан дүжүп каар. Өскелери дузаламчы кылдыр алган субсидияларының шын чарыгдалын бадыткап турар документилерин үе-шаанда дужаавас дээш, оон-даа өске нарын айтырыглар тургустунуп турар. Мындыг хевирлиг четпестерни эдип, шудургу ажилдаары-биле кожуун, суму чагыргалары-биле демнежип, чогуур хемчеглерни ап чорудуп турар бис.

Дамдынчап ХОВАЛЫГ, ТР-ниң «Сүт-Хөл кожуунуң Чонну ажилга хаара тудар төвү» күрүнеден акшаландырып турар албан черинин директору.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

«Тыва Республиканың конституция хоойлуларын, Тыва Республиканың хоойлуларын, Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын парлап үндүреринин болгаш күштүг болуп киреринин чурумунун дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хчлээп алган

1 чүүл

2001 чылдың декабрь 29-та № 1277 «Тыва Республиканың конституция хоойлуларын, Тыва Республиканың хоойлуларын, Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын парлап үндүреринин болгаш күштүг болуп киреринин чурумунун дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2002 чылдың январь 1-де; 2011 чылдың январь 18-те, апрель 1-де; «Шын», 2002 чылдың январь 1-де; 2010 чылдың декабрь 28-те; 2011 чылдың апрель 1-де) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 5-ки чүүлге үшкү абзацты дараазында алгаш кылдыр немээр:

«Машинадан номчуур хевирге күрүнө мгалалының федералдыг органының Россияның хоойлужудулгазы» деп хоойлу-дүрүм медээзинин эталоннуг банкызы» деп атынган электроннуг өйлеп үнер парламента дүрүлгезинде Тыва Республиканың конституция хоойлуларын, Тыва Республиканың хоойлуларын болгаш Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын кириинген сөзүглелдерин албан-езууну-биле болур»;

«Тыва Республикага инвестициялыг ажил-чорудулга дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хчлээп алган

1 чүүл

2004 чылдың декабрь 29-та № 1171 УХ-1 Тыва Республикага инвестициялыг ажил-чорудулга дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2004 чылдың декабрь 31-де; 2005 чылдың декабрь 1-де; 2007 чылдың июнь 16-да, август 2-де; 19 чылдың июнь 23-те, ноябрь 17-де; 2010 чылдың март 18-те; 2011 чылдың апрель 12-август 16-да; «Шын», 2005 чылдың ноябрь 1-де; 2007 чылдың июнь 5-те, август 23-те; 19 чылдың июнь 18-те, ноябрь 10-да; 2010 чылдың март 23-те; 2011 чылдың апрель 9-та, август 23-те) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 1-ги чүүлде:

а) бешик абзацта «болгаш доктааттыгган ум езугаар бадылаттыгган (нормалар болгаш дүрүмнер) стандарттар-биле» деп терини ал кааптар;

Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хчлээп алган

Бо Хоойлу Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының хоойлу-дүрүмнүг үндүзүнненин, ниити принциптерин, кол-кол угланышкыннарын, ол ышкаш айыткан адырга Тыва Республиканың күрүнениң эрге-чагырга органының бүрүн эргелерин доктаадып алар.

1 чүүл. Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының адырында ажил-чорудулганың хоойлу-дүрүмнүг үндүзүнненин

Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының адырында ажил-чорудулганың хоойлу-дүрүмнүг үндүзүнненин Россия Федерациязының Конституциязы, федералдыг хоойлулар болгаш Россия Федерациязының нормативтиг өске-даа хоойлу-дүрүм актылары, бо Хоойлу болгаш Тыва Республиканың нормативтиг өске-даа хоойлу-дүрүм актылары тургузуп алар.

2 чүүл. Кол-кол билишкinner

Бо Хоойлунун сорулгаларына дараа-да кол-кол билишкinnerни ажыглап

2) дараазында уткалыг 10¹ чүүлдү немээр: «10¹ чүүл. Бо Хоойлуну үрээни дээш харыысалга

Тыва Республиканың конституция хоойлуларын, Тыва Республиканың хоойлуларын болгаш Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын албан-езуу-биле хүлээп алган сөзүглелдеринге дүүшпейн турар Тыва Республиканың конституция хоойлуларын, Тыва Республиканың хоойлуларын болгаш Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын сөзүглелдерин бээринге азы тарадып кириеринге буруулуг кижилер Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле көрдүнгөн харыысалгага онаажыр».

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езуу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук эрткенде, күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 11

№ 945 ДХ-1

б) алдыгы абзацта «делгемчидилгезинче» деп сөстү ал кааптар;

2) 3-кү чүүлдүн 2-ги пунктузунда «болгаш доктааттыгган чурум езугаар бадылаттыгган стандарттарга (нормаларга болгаш дүрүмнерге)» деп сөстөрни ал кааптар;

3) 6-гы чүүлдүн ийиги абзацында «а, ол ышкаш доктааттыгган чурум езугаар бадылаттыгган стандарттар-биле (нормалар болгаш дүрүмнер)» деп сөстөрни ал кааптар.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езуу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 11

№ 947 ДХ-1

турар:

1) аныяктар, аныяк хамаатылар – 14 хардан долу 30 харга чедир назылыг Россия Федерациязының хамаатылары;

2) аныяк өг-бүлө – ашаның, кадайының кайызының-даа азы долу эвес өг-бүлөде ада-иениң бирээзинин хары 30-ден ашпас ажы-төлдүг өг-бүлө;

3) аныяктарның хөй-ниити каттыжышкыннары – иштиги сагыш-сеткил талазы-биле болгаш боттук эвес негелделерни чедип алырынче, каттыжышкынның кежигүннеринин социалдыг деңгелдиг болурунче болгаш сайзырал алырынче угланган ажил-чорудулганы кады боттандыры-биле, а ол ышкаш боттарының эргелерин болгаш хосталгаларын камгалаар сорулгалар-биле сонуургалдарының ниити үндүзүнненин тургустунган 30 харга чедир назылыг хамаатыларның коммерциялыг эвес каттыжышкыннары;

4) уругларның хөй-ниити каттыжышкыннары – эрге-ажыктарының негелделерин чедип алырынче, чогаадыкчы салым-чаянын сайзырадырынче болгаш каттыжышкынның кежигүннеринин социалдыг деңгелдиг болурунче угланган ажил-чорудулганы кады боттандыры-биле, 8-тен 18 харга чедир

назылыг хамаатыларның болгаш назы четкен хамаатыларның коммерциялыг эвес каттыжышкыннары;

5) аныяктар клубтары (төптери) – аныяктарга комплекстиг дуза чедирип турар аныяктар каттыжышкыннарының тускайжыттыгган албан черлери;

6) Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказы – күрүнениң эрге-чагырга органнарының болгаш тус чер бот-башкарылга органнарының Тыва Республикада аныяктарның конституцияда айыткан эргелерин болгаш хоойлу езугаар көрдүнгөн эрге-ажыктарын эки кылдыр социализастарынче, амыдыралга чедимчелиг боттандырырынче болгаш камгалаарынче угланган ажил-чорудулгазы;

7) Тыва Республиканың аныяктар-биле ажил чорудар талазы-биле бүрүн эргелиг органы – Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказын боттандырырын чорудуп турар Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органы.

3 чүүл. Аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының субъектилерин

1. Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының субъектилеринге:

1) Тыва Республиканың күрүнениң эрге-чагырга органнары;

2) тус чер бот-башкарылга органнары;

3) Тыва Республиканың Аныяктар Хуралы (парламентизи);

4) Тыва Республиканың Аныяктар Чазаа;

5) аныяктарның болгаш уругларның хөй-ниити каттыжышкыннары;

6) аныяк хамаатылар;

7) аныяк өг-бүлелер;

8) Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказын хандырырга киржип турар сонуургалдыг өске-даа органнар болгаш организациялар хамааржып турар.

2. Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказын амыдыралга боттандырырга Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларының тус чер бот-башкарылга органнары тус чер уругдузалыг айтырылганын шийтпирлээр талазы-биле боттарының бүрүн эргелерин боттандырырын кызыгаарларынга федералдыг хоойлужудулга-биле дүүштүр киржип турар.

4 чүүл. Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының кол принциптери

Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказын дараазында кол принциптерин үндүзүннениге боттандырып турар:

1) аныяк хамаатыларның эргелерин болгаш хоойлу езугаар көрдүнгөн эрге-ажыктарын камгалаары;

2) аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказын тургузарына болгаш амыдыралга боттандырырга күрүнениң, хөй-ниитинин эрге-ажыктарын болгаш кижинин эргелерин каттай холбаары;

3) аныяктарга болгаш күрүнөге ниитизи-биле хамааржып турар политиканы, программаларны тургузарына болгаш амыдыралга боттандырырга дорт киржир кылдыр аныяк хамаатыларны хаара тудары;

4) Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказын тургузарына болгаш амыдыралга боттандырырга ниити кижиги төрелгетенинге болгаш чер-чуртунга ынак болурунун үнелиг үзелдеринин приоритеттиг болуру;

5) аныяктарның хамааты харыысалгалыг болурун дөзевилеп тургузары;

6) чер-чуртунга ынак болурунун үндүзүнненин салгалдардан салгалдарже дамчыдылгалыг болуру;

7) аныяк хамаатыга күрүнө талазындан магадылаттыгган өөредилге, кижизидилге, иштиги сагыш-сеткил делегейи болгаш күш-культура, кадыын камгалаар, күш-ажыл мергежилдинге белеткээр болгаш ажылче кириер талазы-биле сайзыралына хемчээли, хевир болгаш шынарды бот-тускайлаң чурттаарына кижиге херек сайзыралды болгаш белеткелди хандыраар ужурлуг социал дузанын көргүзөр ужурлуг эң-не чугула талаларын чедирери;

8) аныяктарга хамааржыр хемчеглерни болгаш программаларны акшаландырып тургаш күрүнө органнарының болгаш албан-

черлеринин чогуур ажил-чорудулгазы-биле деңгээр талазы-биле хөй-ниитижи инициативаларның приоритеттиг болуру;

9) аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының адырына хемчеглерни боттандырырын айтырылганынга медээлер талазы-биле ажык болгаш белең болурун чедип алыры.

5 чүүл. Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының сорулгалары

Аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының сорулгаларына дараазында чүүлдер хамааржыр:

1) аныяктарның социалдыг, культурлуг, иштиги сагыш-сеткил делегейи болгаш күш-культура талазы-биле сайзыралына деткимче бээр;

2) хар-назынынга, эр-кызынга, язы-сөөгүнге хамаарыштыр чылдагааннап аныяк хамаатыларга дискриминация кылырын болдурбазы;

3) ниитилелдин социал-экономиктиг, политиктиг болгаш культурлуг амыдыралынче аныяктарны долу кириштиреринге таарымчалыг байдалдарны тургузары;

4) бодунун амыдыралчы оруун шилип алырына болгаш хууда чедишкinnerни чедип алырына аныяк кижинин арга-шинээн делгемчидип, оруун ажыдып бээр;

5) чуртун болгаш аныяктарның боттарының сайзыралының эрге-ажыктарына дүүштүр аныяктарның күш-шыдалын долу сайзырадыры болгаш амыдыралга боттандырыры.

6 чүүл. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының адырында бүрүн эргелери

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи):

1) Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының адырында хамаарылгаларны өйлеп турар хоойлуларны болгаш нормативтиг өске-даа хоойлу-дүрүм актыларын хүлээп алыры;

2) Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының адырында хүлээп алдыгган Тыва Республиканың хоойлуларын сагылдазын болгаш күүселдезин хынаарын боттандырыры;

3) федералдыг хоойлужудулга-биле болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле доктааткан өске-даа бүрүн эргелерни боттандырыры.

7 чүүл. Тыва Республиканың Чазааның аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының адырында бүрүн эргелери

Тыва Республиканың Чазаа:

1) Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказын амыдыралга боттандырырын хандыраары;

2) Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының адырында хамаарылгаларны өйлеп турар нормативтиг өске-даа хоойлу-дүрүм актыларын хүлээп алыры;

3) Тыва Республиканың Аныяктар Чазаан тургузар болгаш четчелээр;

4) Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының адырында улуг хуусаалыг тускай сорулгалыг программаларның чагыкчызы кылдыр кирип турары;

5) Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының адырында улуг хуусаалыг тускай сорулгалыг программаларны бадылаары;

6) Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказының адырында нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын күүселдезин хандыраары;

7) федералдыг хоойлужудулга-биле болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле доктааткан өске-даа бүрүн эргелерни боттандырыры.

8 чүүл. Тыва Республиканың Чазааның аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказын амыдыралга боттандырырын күүседип турар Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органының бүрүн эргелери

Тыва Республиканың Чазааның аныяктарга хамаарыштыр күрүнө политиказын боттандырырын күүседип турар Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органы дараазында бүрүн эргелерлиг болур:

(Уланчызы 10-гу арында).

(Төнчүзү. Эгези 9-кү арында).

1) Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын бодунун компетенциязын кызыгаарының иштинге амыдыралга боттандырып турары;

2) Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын адырында тускай сорулгалыг программаларны ажалдап кылыр болгаш боттандыраары;

3) Тыва Республикада аныяктарның эргелерин болгаш хоойлу езугаар көрдүнген эрге-ажыктарын хандыраар болгаш камгалаар талазы-биле хемчеглерни ажалдап кылыр болгаш боттандыраары;

4) Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр тускай сорулгалыг программалар езугаар оларны ажал-биле хандыраарына деткимче көргүзери;

5) Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын адырында хемчеглерни организаастаарына болгаш эрттиреринге киржири;

6) аныяктарның хөй-ниити каттыжышкыннарының республика реестрин тургузары;

7) Тыва Республиканың Чазааның чанында аныяктарга хамаарыштыр политика талазы-биле хөй-ниити-күрүне комиссиязының хуралына бадылаар Тыва Республикада аныяктарның байдалының дугайында илеткелди чыл санында белеткээри;

8) аныяктарның республика форумун эрттирери;

9) федералдыг хоойлужудулга-биле болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле доктааткан өске-даа бүрүн эргелерни боттандыраары.

9 чүүл. Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын адырында Тыва Республиканың тус чер бот-башкарылга органының бүрүн эргелери

Тус чер бот-башкарылга органнары дараазында бүрүн эргелерлиг болур:

1) аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын муниципалдыг тургузугнун девискээринге бодунун компетенциязын кызыгаарының иштинге боттандыраары;

2) аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын адырында муниципалдыг тускай сорулгалыг программаларны ажалдап кылыр болгаш боттандыраары;

3) аныяктарның эргелерин болгаш хоойлу езугаар көрдүнген эрге-ажыктарын хандыраар болгаш камгалаар талазы-биле хемчеглерни муниципалдыг тургузугнун девискээринге ажалдап кылыр болгаш боттандыраары;

4) муниципалдыг тургузугнун девискээринге аныяктарны ажал-биле хандыраарына деткимче көргүзери;

5) муниципалдыг тургузугнун девискээринге аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын адырында хемчеглерни организаастаарына болгаш эрттиреринге киржири;

6) федералдыг хоойлужудулга-биле болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле доктааткан өске-даа бүрүн эргелерни боттандыраары.

10 чүүл. Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын кол-кол угланышкыннары

Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын дараазында кол-кол угланышкыннарга чорудар:

1) аныяктарның эргелерин болгаш хоойлу езугаар көрдүнген эрге-ажыктарын сагыырын хандыраары;

2) аныяктар парламентаризмин сайзырадыры;

3) чер-чуртунга ынак болурунга, арын-нүүрнүң арынга болгаш иштиги сагыш-сеткил делегейинге хамаарыштыр аныяктарны кижизидериниң системасын тургузары;

4) аныяк өг-бүлөгө күрүне талазындан дуза көргүзери;

5) салым-чаяанныг аныяктарга күрүне талазындан дуза көргүзери;

6) Тыва Республиканың девискээринде бүрүткеткен аныяктарның болгаш уругларның хөй-ниити каттыжышкыннарына күрүне талазындан дуза көргүзери;

7) Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын боттандыраары медээлер талазы-биле хандыраары;

8) аныяк хамаатыларның сайгарлыкчы ажал-чорудулгазынга деткимче көргүзери;

9) федералдыг хоойлужудулга-биле болгаш Тыва Республиканың хоойлужу-

дулгазы-биле көрдүнген өске-даа угланышкыннары.

11 чүүл. Аныяктар-биле ажал чорудар талазы-биле чөвүлжилгелиг болгаш консультативтиг органнар

1) Аныяктар-биле ажалдың чедимчелин бедидери-биле болгаш республикада аныяктарның берге айтырыгларын шинчилээри-биле Тыва Республиканың күрүнениң эрге-чагырга органнарының чанынга Аныяктар-биле ажал чорудар талазы-биле чөвүлжилгелиг болгаш консультативтиг органнары тургузар.

2) Аныяктар-биле ажал чорудар талазы-биле чөвүлжилгелиг болгаш консультативтиг органнарының бүрүн эргелерин болгаш оларны тургузар чурумун оларны оң чанында тургусканы Тыва Республиканың күрүнениң чогуур эрге-чагырга органнары доктаадыр.

3) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) чанынга Аныяктар Хуралын (парламентизин) тургузуп болур.

Тыва Республиканың Аныяктар Хуралы (парламентизин) чөвүлжилгелиг орган болур болгаш бодунун ажал-чорудулгазын хөй-ниитижи үндезинге Россия Федерациязының Конституциязы-биле, федералдыг болгаш республика хоойлужудулгазы-биле болгаш Тыва Республиканың Аныяктар Хуралының (парламентизиниң) дугайында Дүрүм-биле дүүштүр боттандыраар.

Тыва Республиканың Аныяктар Хуралының (парламентизиниң) ажал-чорудулгазы хоойлу езугаар болурунун, ажык-чарлыының, эки туралыының, хамаарылга чогуунун болгаш оң кижигүннериниң дең эргелиниң, айтырыгларны коллективтиг, хостуг сайгарарының болгаш шийтпирлээриниң, хөй-ниитиниң үзелдерин өөренип көөрүнүн принциптерин үндезилеттер.

4) Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чанынга Тыва Республиканың Аныяктар Чазаан тургузар болгаш четчелээр.

Тыва Республиканың Аныяктар Чазаа чөвүлжилгелиг орган болур болгаш бодунун ажал-чорудулгазын хөй-ниитижи үндезинге Россия Федерациязының Конституциязы-биле, федералдыг болгаш республика хоойлужудулгазы-биле болгаш Тыва Республиканың Аныяктар Чазааның дугайында Дүрүм-биле дүүштүр боттандыраар.

Тыва Республиканың Аныяктар Чазааның ажал-чорудулгазы хоойлу езугаар болурунун, ажык-чарлыының, эки туралыының, хамаарылга чогуунун болгаш оң кижигүннериниң дең эргелиниң, айтырыгларны коллективтиг, хостуг сайгарарының болгаш шийтпирлээриниң, хөй-ниитиниң үзелдерин өөренип көөрүнүн принциптерге үндезилеттер.

12 чүүл. Чер-чуртунга ынак болурунга, арын-нүүрнүң арынга болгаш иштиги сагыш-сеткил делегейинге хамаарыштыр аныяктарны кижизидери

1) Чер-чуртунга ынак болурунга, арын-нүүрнүң арынга болгаш иштиги сагыш-сеткил делегейинге хамаарыштыр аныяктарны кижизидерин күрүне талазындан деткиреринге дараазында чүүлдер хамааржыр:

1) чер-чуртунга ынак болурунга, арын-нүүрнүң арынга болгаш иштиги сагыш-сеткил делегейинге хамаарыштыр аныяктарны кижизидеринге байдалдарны тургузары;

2) аныяктарның культуралар аразында кады ажалдажылгазынга болгаш язы-сөөк аразында үскүлечишкыннерни баш бурунгаар болдурбас байдалдарны тургузары;

3) аныяктар аразында эрге-хоойлулуг политика культуразын болгаш активчи хамааты турушту тургузар талазы-биле аныяктарны социализаастаар байдалдарны тургузары;

4) чер-чуртунга ынак болурунга, арын-нүүрнүң арынга болгаш иштиги сагыш-сеткил делегейинге хамаарыштыр аныяктарны кижизидеринче угланган аныяктарга хамааржыр хемчеглерни болгаш акцияларны эрттирери;

5) хамааты ниитилел институттарының ажал-чорудулгазынче аныяктарны активтиг-биле хаара тудары;

6) аныяктарны өөредир болгаш кижизидер сорулгалыг хөй-ниитиниң үзелдерин

болгаш төлөвилелдерин деткип шаңнаары;

7) төрөөн чуртун болгаш делегей культуразының сагыш-сеткил-нүүр болгаш хамааты-патриотчу болурунун талазы-биле үнелиг эртинелерин аныяктар аразында тарадыры.

2) Өөредилге албан черлеринин сургуулдарында болгаш студентилеринге культурулг дыштанылга болгаш спорт-кадык-шылга албан черлерин ажаллаарының эң-не эки режимин, оларже кирерде чиигелдег тарифтер езугаар төлээр органы көргүс-пушаан, бээр. Чиигелделерниң тодаргай хемчээлин, а ол ышкаш оларның немелде категорияларын Тыва Республиканың күрүнениң эрге-чагырга органнарының болгаш тус чер бот-башкарылга органнарының шийтпирлери-биле тодардыр.

13 чүүл. Аныяк өг-бүлөгө күрүне талазындан деткимчени көргүзери

Аныяк өг-бүлөгө күрүне талазындан деткимчени көргүзериңге дараазында чүүлдер хамааржыр:

1) аныяк өг-бүлө-биле ава болурунга, уругларны кижизидеринге болгаш хандыраарына, өг-бүлениң болгаш уругларның дыштанылгазын организаастаарына хамааржыр айтырыглар талазы-биле чыры-дышкын ажалын организаастаары болгаш эрттирери;

2) аныяк өг-бүлөгө күрүне талазындан дуза чедирериниң талазы-биле Тыва Республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажалдап кылыры, хүлээп алыры болгаш боттандыраары;

3) аныяк өг-бүлөгө күрүне талазындан дуза чедирериниң айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың хоойлужудулгазын экижидери.

14 чүүл. Салым-чаяанныг аныяктарга күрүне талазындан деткимчени көргүзери

Салым-чаяанныг аныяктарга күрүне талазындан деткимчени көргүзериңге дараазында чүүлдерниң дузазы-биле чорудар:

1) аныяктарның угаан талазы-биле болгаш чогаадыкчы ажал-чорудулгазының яңы-бүрү адырларына күрүне шаңналдарын, стипендияларны и грантыларны тургузуп бадылаары;

2) аныяк хамаатыларның чогаадыкчы болгаш өске-даа чедишкыннерин илередир болгаш тарадыр сорулга-биле конкурстарны, делгелгелерни, фестивальдарны, көрүлделерни, концерттерни, симпозиумнары, конференцияларны болгаш семинарларны организаастаары болгаш эрттирери;

3) аныяк эртемденнерниң болгаш специалистерниң профессионал адаптациязын чорудар болгаш оларны ажалга кириер организаастаарына болгаш эрттиреринге деткимче көргүзери;

4) аныяктарның республика, регионнар аразының, бүгү россия болгаш чурттар аразының чогаадыкчы конкурстарына салым-чаяанныг аныяктарның төлээлериниң киржирин хандыраары;

5) чогаадыкчы мастерскаяларның, школаларның, каттыжышкыннарының, студияларның ажал-чорудулгазын эртемнин, культураның болгаш уран чүүлдүн сурагы ажалдакчыларының киржилге-биле деткири.

15 чүүл. Аныяктарның болгаш уругларның каттыжышкыннарына күрүне талазындан деткимчени көргүзери

1) Тыва Республиканың девискээринде бүрүткеткен аныяктарның болгаш уругларның каттыжышкыннарына күрүне талазындан деткимчени федералдыг хоойлужудулга-биле болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле дүүштүр көргүзүп турар.

2) Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын боттандыраарына угланган аныяктарның болгаш уругларның каттыжышкыннарының ажал-чорудулгазын күрүнениң эрге-чагырга органнары приоритеттиг чурум езугаар деткип турар.

3) Чүдүлгө организациялары, профессионал эвилелдер, коммерциялыг организациялар, азы политиктиг партияларның (шим-чээшкыннериниң) тургусканы организациялар болур аныяктарның хөй-ниити каттыжышкыннары күрүне талазындан деткимчени объектилери болбайн турар.

16 чүүл. Аныяктарның сайгарлыкчы ажал-чорудулгазының сайзыралына күрүне талазындан деткимчени көргүзери

Аныяктарның сайгарлыкчы ажал-чорудулгазының сайзыралына күрүне талазындан деткимчени көргүзериңге системазынга дараазында чүүлдер хамааржыр:

1) аныяктарның сайгарлыкчы ажал-чорудулгазын эң эки организаастаар бизнес-төлөвилелдер талазы-биле республика болгаш муниципалдыг конкурстарны эрттирери;

2) аныяктарның сайгарлыкчы ажал-чорудулгазын деткири-биле чаңгыс катал үндүрер субсидияларны бээр;

3) сайгарлыкчы ажал-чорудулганың эге билиглерин болгаш сайгарлыкчы мергежилди аныяк хамаатыларга өөредиринге деткимче көргүзери;

4) аныяк сайгарлыкчыларга медээ-консультативтиг деткимчени көргүзери.

17 чүүл. Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын боттандыраары медээлер-биле хандыраары

Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын боттандыраары медээлер-биле хандыраары дараазында чүүлдерниң дузазы-биле чорудар:

1) аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын боттандырып турарының, аныяктар аразында байдалдың болгаш аныяктарның чедишкыннериниң, Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын адырында социал ужу-дузалыг хемчеглерниң дугайында медээлерни массалыг информация чепсектеринче болгаш ниити ажылгалдың медээ-телекоммуникация четкизинче кириери;

2) аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын угланышкыннарының талазы-биле медээлер, тематика, шынылга материалдарын парлап үндүрери;

3) күрүнениң массалыг информация чепсектеринге парлалга шөлдерин болгаш аныяктар программаларына, илеткелдерге, аныяктар тематиказынга хамааржыр интервьюларга эфир үезин бээр.

18 чүүл. Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын саң-хөө-биле хандыраары

Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын саң-хөө-биле хандыраары республика бюджетиниң болгаш федералдыг хоойлужудулга-биле болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле хорувайн турар өске-даа дөстөрүн акша-хөреңгизи-биле боттандыраар.

19 чүүл. Түннел дүрүмнөр

1. Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

2. Бо Хоойлуң күштүг болуп кирген хүнүнден эгелээш, дараазында Хоойлуларны күжүн чидирген деп санаар:

1) 1999 чылдың август 17-де № 316 «Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын дугайында» («Тувинская правда», 2000 чылдың январь 20-де) Тыва Республиканың Хоойлузун;

2) 2001 чылдың ноябрь 9-та № 1219 «Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунче өскерилгелер кириериниң дугайында» («Шын», 2001 чылдың ноябрь 29-та; Тувинская правда, 2002 чылдың январь 1-де) Тыва Республиканың Хоойлузун;

3) 2004 чылдың июнь 3-те № 776 УХ-1 «Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунче өскерилгелер кириериниң дугайында» («Тувинская правда», 2004 чылдың июнь 16-да) Тыва Республиканың Хоойлузун;

4) 2011 чылдың июнь 10-да № 666 ДХ-1 «Тыва Республикада аныяктарга хамаарыштыр күрүне политиказын дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунче өскерилгелер кириериниң дугайында» («Тувинская правда», 2011 чылдың июнь 21-де; «Шын», 2011 чылдың июнь 21-де) Тыва Республиканың Хоойлузун.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол.

Кызыл хоорай
2011 чылдың ноябрь 11
№ 954 ДХ-1

Тыва Республиканың девискээринде чиик таксилерниң пассажирлер сөөртүрүнгө негелделериниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириериниң дугайында Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

1-чүл. 2011 чылдың апрель 4-те № 525 ДХ-1 Тыва Республиканың девискээринде чиик таксилерниң пассажирлер сөөртүрүнгө негелделериниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Шың», 2011 чылдың апрель 9-та; «Тувинская правда», 2011 чылдың апрель 12-де) дараазында өскерилгелерни кириер:

1-ги чүүлду дараазында уткалыг 4 - 6 чүүл-биле немээр:
4) чөпшээрелдер реестри — чиик таксилер-биле пассажирлер болгаш чүк турунун талазы-биле дуза чедиреринге ажыл-чорудулганы боттандырырга берген чөпшээрелдер дугайында медээлерни материалдыг болгаш электрондук эдилекчиже кирип демдеглеттинген информастыг система;
чиик таксилер-биле пассажирлер ш чүк сөөртүрүнүн талазы-биле дуза чедиреринге хамаарыштыр ажыл-чорудулганы боттандырырга берген чөпшээрел (моон ыңай - чөпшээрел бижик — юридиктиг эргелиг черге азы сайгарлыкчыга чиик таксилер-биле пассажирлер болгаш чүк сөөртүрүнүн талазы-биле ажыл-чорудулганы боттандырырга берген чөпшээрел берип турар бүрүн эргелиг тускай бланкыга бээр докумен-

чиик таксиниң турар чери — автомобиль оруунун бир кезээ болуп турар (азы) машиналар халыыр черге (азы) тротуарга, орук кыдыыга, када азы көвүрүгге кожа чыдар, чок эстакада адаанда азы көвүрүг да хостуг черлериниң, шөлдериң кудумчу-орук четкилериниң өске-бъектилериниң, бажыңнарның, тарның азы оран-саваларның бир болуп турар болгаш чиик таксиниң черин организастаарыга черек демдеглеттинген болгаш дерит-чер.);
4-кү чүүлду дараазында эдилге-биле р:

чүүл. Тыва Республиканың Чазааның тенциязы

ва Республиканың Чазаа:
Тыва Республиканың девискээринде таксилер-биле пассажирлер сөөре негелделерни тургузар талазы-биле каны боттандырат;

Тыва Республиканың Дээди Ху-га (парламентизинге) сайгарып көөр р Тыва Республиканың девискээ-чиик таксилер-биле пассажирлер рүнге негелделерни тургузар талазы-хоойлулар төлөвилелдерин ажилдап болгаш кириер;

Тыва Республиканың девискээринде таксилер-биле пассажирлер рүнге негелделерни тургузар талазы-нормативтиг хоойлу-дүрүм арының күүселдезин хоойлужудулга-октааткан бүрүн эргелериниң иштинге эльдаар;

чиик таксилер-биле пассажирлер ш чүк сөөртүрүнүн талазы-биле -чорудулганы боттандырырга овщикке чөпшээрел бижик бээрин еттирген орган тодарадыр;
чөпшээрелдин хевирин, оон күштүг хуусаазын, чөпшээрелдерни бээр ш эде кылырының чурумун, эрелди, чөпшээрелдин дубликадын дээш төлөвирни тодарадырының н болгаш берген чөпшээрелдериниң ын чорударының чурумун доктаадып ар;

хоойлужудулга-биле дүүштүр өске-рүн эргелерни боттандырат.;
дараазында уткалыг 4¹ — 4⁴ чүүл-немээр:

чүүл. Төлээлеттирген органның ком-иязы

элээлеттирген орган:
чөпшээрелди (чөпшээрелдин дуб-ин) бээр, эде кылыр;
берген чөпшээрелдерниң реестрин ар болгаш ону бүрүн эргелиг ор-

ганның албан-езуунун сайтының кириер (бүрүн эргелиг органның албан-езуунун сайты чок болган таварылгада — Тыва Республиканың албан-езуунун сайтының) болгаш реестрге чогуур өскерилгелерни кириген хүнден эгелээш, беш хонук дургузунда чаартып турар;
3) чиик таксилер-биле пассажирлер болгаш чүк сөөртүрүнүн талазы-биле ажыл-чорудулганы боттандырып турар юридиктиг эргелиг черлериниң болгаш хуу сайгарлыкчыларның 2011 чылдың апрель 21-де № 69-ФХ «Россия Федерациязының чамдык хоойлужудулга актыларың өскерилгелер кириериниң дугайында» Федералдыг хоойлунун 9-ку чүүлүнүн 16-гы кезээ-биле доктааткан негелделерни сагып турарыга хамаарыштыр күрүне хыналдазын боттандырат;

4) илереттинген хажыдышкыннарны чайладырының дугайында сагындырыг бижиктерниң болгаш берген чөпшээрелдерниң реестринден ушта бижилгелерниң хевирин бадылаар;

5) федералдыг болгаш республика хоойлужудулгазының негелделери-биле дүүштүр чиик таксилер-биле пассажирлер болгаш чүк сөөртүрүнүн адырынга өске-даа бүрүн эргелерни боттандырат.

4² чүүл. Чөпшээрелдерни бээр

1. Чөпшээрелди төлээлеттирген орган Тыва Республиканың Чазааның доктаатканы чурум езугаар төлөвирлиг үндезинге бээр.

2. Чөпшээрелди төлээлеттирген органның дилег билдиришкенин бүрүткээн үезинден эгелээш, үжен хонук хуусаада бээр. Чөпшээрелди катап долдурарын болгаш чөпшээрелдин дубликадын бээрин он хонук хуусаада боттандырат.

4³ чүүл. Берген чөпшээрелдерниң реестри

1. Чөпшээрелдер реестри - чиик таксилер-биле пассажирлер болгаш чүк сөөртүрүнүн талазы-биле дуза чедиреринге хамаарыштыр ажыл-чорудулганы боттандырырга берген чөпшээрелдер дугайында медээлерни материалдыг болгаш электрондук эдилекчиже кирип демдеглеттинген информастыг система.

2. Реестр хөйге билдингир болур болгаш ону юридиктиг эргелиг черлериниң болгаш хамаатыларның дилеглерин езугаар халас, оон иштинде почта дамчыштыр чорудар арга-биле бээр.

3. Реестриниң чарылбас кезээ чагыг кирикчизиниң чөпшээрел бээр-биле кириген бүгү документиленни, хыналдалар актыларының, илереттинген хажыдышкыннарны чайладырының дугайында сагындырылгалар болгаш хыналдалар боттандыры-биле холбашкан өске-даа документиленни, билдиришкенин ээзиниң чөпшээрелдерин күш чок болдурарының дугайында судтар шийтирлериниң хоолгаларын, чөпшээрелдер бээр-биле болгаш чиик таксилер-биле пассажирлер болгаш багаж сөөртүрүнге хамаарышкан ажыл-чорудулганы боттандыры-биле холбашкан шынзыдылгаларның болгаш өске-даа документиленниң хоолгаларын кириген хайгаарал херектери болур.

4⁴ чүүл. Чиик таксилерниң турар черлери

1. Чиик таксилерниң турар черлерин суурларның болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органның доктаатканы чурум езугаар тодарадыр болгаш тургузар.

2. Чиик таксилерниң турар черлери «Чиик таксилер тургузар черлер» деп демдек-биле демдеглеттинген турар ужурлуг.

3. Фрактовщиктер чиик таксилер-биле пассажирлер болгаш чүк сөөртүр талазы-биле ажыл-чорудулгага ажыглаар техни-казын чүгүе тус чер бот-башкарылгазының аңаа хамаарыштыр аңгылаан черлеринге тургузар ужурлуг.;
4) 5-ки чүүлдүн 1-ги кезээнде:

а) 2-ги пунктузунга «елизинг негелде-леринге» деп сөстөрнү немээр;

б) 5-ки пунктуда «ГЛОАСС» деп сөс-түн соонга «азы ГЛОАСС/GPS» деп сөс-

терни немээр;

в) дараазында уткалыг 6-гы пунктуу немээр:

«6) чиик такси кылдыр ажыглап турар транспорт бүрүзүгө чөпшээрелди федералдыг хоойлужудулга-биле тургускан негелделер-биле дүүштүр»;

5) 6-гы чүүлдүн 1-ги кезээнде 2-ги пунктуу дараазында эдилге-биле бижир:

«2) күш-ажыл азы хамааты хоойлужудулгазы-биле көрдүнгөн документилен-биле бадыткаттыг чоллаачы стажы үш чылдан эвээш эвес, азы ниити чоллаачы стажы беш чылдан эвээш эвес»;

6) 7-ги чүүлде:

а) 1-ги кезекте «техниктиг талазы-биле

Федералдыг бюджеттин акша-хөреңгизинден хандырып турар шериг албанындан, иштики херектер органның албанындан, Күрүнениң өртке удур албанындан, кеземче-күүселде системазының албан черлеринден болгаш органның халашкан чамдык категорияларның хамаатыларын болгаш оларның өг-бүлелериниң кежигүннерин чурттаар оран-сава-биле хандыраарының дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың ноябрь 15-те хүлээп алган

1 чүүл. Таарыштырып турар чүүлдер

Бо Хоойлу 1998 чылдың май 27-де № 76-ФХ «Шериг албаныларның эрге-байдалының дугайында» Федералдыг хоойлунун (моон соңгаар — «Шериг албаныларның эрге-байдалының дугайында» Федералдыг хоойлу) 15-ки чүүлүнүн 2.1-ги пунктузунун бирги абзазында болгаш 2010 чылдың декабрь 8-те № 342-ФХ «Шериг албаныларның эрге-байдалының дугайында» Федералдыг хоойлу өскерилгелер кириер дугайында болгаш чамдык категорияларның хамаатыларын чурттаар оран-сава-биле хандырат дугайында» Федералдыг хоойлунун (моон соңгаар - Федералдыг хоойлу) 2-ги чүүлүнде айыттыг чамдык категорияларның хамаатыларын чурттаар оран-сава-биле федералдыг бюджеттин акша-хөреңгизинден хандырат чурумун доктаадып турар.

2 чүүл. Чурттаар оран-сава-биле хандыраары эргелиг категорияларның хамаатылары

Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр чурттаар оран-сава-биле хандыраары эргелиг болуп турар болгаш Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларының тус чер бот-башкарылга органның (моон соңгаар — тус чер бот-башкарылгазының бүрүн эргелиг органны) чурттаар оран-сава хереглеп турар кылдыр 2005 чылдың январь 1-ге чедир учетка хүлээп алганы, дараазында категорияларның хамаатыларын бо Хоойлу-биле дүүштүр чурттаар оран-сава-биле хандырат:

а) шериг албаныга турар эң улуг назы четкени-биле, кадыының байдалы-биле холбаштыр азы организас-штаттыг хем-чеглер-биле холбаштыр шериг албанындан халашкан, шериг албаныга турганының ниити хуусаазы календарь санаашкыны-биле 10 чыл болгаш оон-даа хөй болуп турар хамаатыларны болгаш оларның-биле кады чурттап турар өг-бүлениң кежигүннерин;

б) шериг албаныга турганының ниити хуусаазы календарь санаашкыны-биле 10 чыл болгаш оон-даа хөй болуп турар, шериг албанын эртип тура чок апарган (өлген) шериг албаныларның өг-бүлелериниң кежигүннери (шериг албаныларны чурттаар оран-сава-биле хандырат курлавыр-ипотека системазында кижип турар шериг албанылардан аңгыда), а ол ышкаш шериг албанын контракт езугаар эртип турган болгаш шериг албаныга турар эң улуг назы четкени-биле, кадыының байдалы-биле холбаштыр азы организас-штаттыг хем-чеглер-биле холбаштыр шериг албанындан халашкан соонда чок апарган (өлген) хамаатыларның, шериг албанының азы хамаатының шериг албанындан халашкан чок апарырга (өлүүнүгө) чедир «Шериг албаныларның эрге-байдалының дугайында» Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр чурттаар оран-сава-биле хандыраары эргелиг апарган, өг-бүлелериниң кежигүн-нерин;

белен» деп сөстөрнүң соонга «, алды ай болгаш-ла күрүнениң техниктиг хыналдазын эртер» деп сөстөрнү немээр;

б) 2-ги кезээнде дараазында уткалыг 3-кү пунктуу немээр:

«3) таксометр».

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езуу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук эрткенде, күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 11
№ 960 ДХ-1

в) чарыгдалдарын федералдыг бюджеттин акша-хөреңгизинден боттандырып турар Россия Федерациязының иштики херектер органның албанындан, Россия Федерациязының хамааты камгала херектериниң, онзагай байдалдар болгаш бойдус халаптарының уржуктарын чок кылыр талазы-биле яамызының Күрүнениң өртке удур албанындан, кеземче-күүселде системазының албан черлеринден болгаш органның шериг албаныга турар эң улуг назы четкени-биле, кадыының байдалы-биле холбаштыр азы организас-штаттыг хем-чеглер-биле холбаштыр шериг албанындан халашкан, шериг албаныга турганының ниити хуусаазы календарь санаашкыны-биле 10 чыл болгаш оон-даа хөй болуп турар хамаатыларны болгаш оларның-биле кады чурттап турар өг-бүлениң кежигүннерин;

г) ССРЭ-ниң хоойлужудулгазынга дүүштүр чурттаар оран-сава-биле хандыраары эргелиг шериг албанындан халашкан болгаш чурттаар оран-сава-биле федералдыг бюджеттин акша-хөреңгизин-биле хандырат ужурлуг хамаатылар болгаш оларның-биле кады чурттап турар өг-бүлениң кежигүннери.

3 чүүл. Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр чурттаар оран-саваны бээр болгаш чурттаар оран-сава садып алырынга азы тудуп алырынга чаңгыс катап бээр акша төлөвирин бээр

Бо Хоойлунун 2-ги чүүлү-биле көрдүнгөн хамаатыларга (моон соңгаар — хамаатылар) Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр чурттаар оран-сава-биле хандыраары хамаатының бижимел хевир-биле илереткени шилилгезин езугаар дараазында хевирлерге боттандырат:

1) Тыва Республиканың девискээринде чурттаар оран-саваны өнчү кылдыр халаска бээр;

2) Тыва Республиканың девискээринде чурттаар оран-саваны социал хөлезилел керээзин езугаар бээр;

3) чурттаар оран-сава садып алырынга азы тудуп алырынга чаңгыс катап бээр акша төлөвирин бээр (моон соңгаар — чаңгыс катап бээр акша төлөвири).

2. Тыва Республиканың девискээринде чурттаар оран-саваны Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр дараазында хамаатыларга бээр:

1) тус чер бот-башкарылгазының бүрүн эргелиг органны чурттаар оран-сава хереглеп турар кылдыр 2005 чылдың январь 1-ге чедир учетка хүлээп алган болгаш тус чер бот-башкарылгазының бүрүн эргелиг органнында чурттаар оран-сава хереглеп турар кылдыр учетта турар;

2) чурттаар оран-сава хереглеп турар кылдыр бүрүткелде турар тус чер бот-башкарылгазының бүрүн эргелиг органыне бо Хоойлунун 2-ги чүүлү-биле доктааткан категорияларның хамаатыларынга хамаарып турарын бадыткап турар документиленни кириген;

3) Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр

чурттаар оран-сава-биле хандыраарының хевирин шилип алган болгаш чурттаар оран-сава хереглел турар кылдыр бүртүкелде турар тус чер бот-башкарылгазының бүрүн эргелиг органынче ол дугайында бижимел дыңнадыг кириген.

3. Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр чурттаар оран-сава-биле хамаатыларны хандыраары тус чер бот-башкарылгазының бүрүн эргелиг органның чурттаар оран-сава хереглел турар кылдыр хамаатыларны учетка хүлээп алган ай, хүнүнге дүүштүр үе аайы-биле дес-дараалаштыр боттандыраар.

4. Бо Хоойлунуң 2-ги чүүлүнүн адаанда «б» пунктузунда айыттыг кижилерни Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр чурттаар оран-сава-биле хандыраары бирги ээлчегде тус чер бот-башкарылгазының бүрүн эргелиг органның чурттаар оран-сава хереглел турар кылдыр хамаатыларны учетка хүлээп алган ай, хүнүнге дүүштүр үе аайы-биле дес-дараалаштыр боттандыраар.

5. Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр чурттаар оран-сава-биле оларны хандыраарының дугайында күзелин илереткен хамаатыларның даңзыларын (моон соңгаар — даңзылар) тургузарын тус чер бот-башкарылгазының бүрүн эргелиг органы боттандыраар.

6. Даңзыларны тургузарының чурумун Тыва Республиканың Чазаа бадыйлаар.

7. Даңзыларны бо Хоойлунуң 2-ги чүүлүнүн адаанда «б» пунктузунда айыттыг категориялар аайы-биле аңгы-аңгы кылдыр болгаш бо Хоойлунуң 2-ги чүүлүнүн адаанда «а», «в», «г» пунктуларында айыттыг категориялар аайы-биле чурттаар оран-сава хереглел турар кылдыр хамаатыларны учетка хүлээп алган ай, хүнүнге дүүштүр

үе аайы-биле дес-дараалаштыр тургузар болгаш Тыва Республиканың Чазааның бүрүн эрге бергени (моон соңгаар — бүрүн эргелиг орган) Тыва Республиканың күү-секчи эрге-чагырга органынче кириер.

8. Даңзыларны тус чер бот-башкарылгазының бүрүн эргелиг органның квартал санында ылавылап көөр, өскерилгелер бар таварылгада, ылавылал кылган квартал соонда айның 3-түн хүнүнден орай эвесте ылавылаттыг даңзыларны бүрүн эргелиг органның кириер.

9. Бүрүн эргелиг орган тус чер бот-башкарылгазының бүрүн эргелиг органның киригени даңзыларның үндезининге бо чүүлдүн 7 болгаш 8-ки кезектеринге дүүштүр, бо Хоойлунуң 2-ги чүүлүнүн адаанда «б» пунктузунда айыттыг категориялар аайы-биле болгаш бо Хоойлунуң 2-ги чүүлүнүн адаанда «а», «в», «г» пунктуларында айыттыг категориялар аайы-биле аңгы-аңгы кылдыр хамаатыларның каттыштырган ниити даңзызын тургузар болгаш ону бадыйлаар.

10. Хамаатыларга чурттаар оран-саваны бээр болгаш оларга чаңгыс катап бээр акша төлөвирин бээр чурумун бо Хоойлу-биле болгаш федералдыг хоойлужудулга-биле дүүштүр Тыва Республиканың Чазаа тодарадыр.

4 чүүл. Бо Хоойлунуң күштүг болуп кириер

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук эрткенде, күштүг болуп кириер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 29

№ 1039 ДХ-1

«2011 чылда болгаш 2012 база 2013 чылдарның планын үезинде Тыва Республиканың республика бюджетинин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың ноябрь 30-де хүлээп алган

1 чүүл

2010 чылдың декабрь 7-де № 159 ДХ-1 «2011 чылда болгаш 2012 база 2013 чылдарның планын үезинде Тыва Республиканың республика бюджетинин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2010 чылдың декабрь 11-де; 2011 чылдың июнь 28-те, август 13-те; «Шын», 2010 чылдың декабрь 9-та; 2011 чылдың июнь 28-те) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 1-ги чүүлдүн 1-ги кезээнге:

а) 1-ги пунктуга «14955085,0» деп саннарны «15761407,8» деп саннар-биле солуур;

б) 2-ги пунктуга «15507079,9» деп

«Азыракчыларның (ажаал-тежээкчилеринин) өг-бүлелеринде, уруг азырап алган өг-бүлелерде турар уругларга үндүрүп берген акшаларны болгаш азырап алган ада-иелеринин күш-ажыл төлөвирин төлөп бээринин чурумунун болгаш хемчээлдеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 2 болгаш 3 чүүлдеринге өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

1 чүүл

2007 чылдың июнь 18-те № 195 УХ-11 «Азыракчыларның (ажаал-тежээкчилеринин) өг-бүлелеринде, уруг азырап алган өг-бүлелерде турар уругларга үндүрүп берген акшаларны болгаш азырап алган ада-иелеринин күш-ажыл төлөвирин төлөп бээринин чурумунун болгаш хемчээлдеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2007 чылдың июнь 26-да; 2010 чылдың январь 21-де; 2011 чылдың апрель 5-те; «Шын», 2007 чылдың ноябрь 27-де; 2010 чылдың январь 19-та; 2011 чылдың апрель 2-де) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 2-ги чүүлдө:

а) 1-ги кезээнде «4400» деп саннарны «4686» деп саннар-биле, «6160» деп саннарны «6560» деп саннар-биле, «6600» деп саннарны «7029» деп саннар-биле,

«7260» деп саннарны «7732» деп саннар-биле солуур;

б) 2-ги кезээнде «2200» деп саннарны «2343» деп саннар-биле солуур;

в) 3-кү кезээнде «33000» деп саннарны «35145» деп саннар-биле, «550» деп саннарны «586» деп саннар-биле солуур;

г) 4-кү кезээнде «4400» деп саннарны «4686» деп саннар-биле, «220» деп саннарны «234» деп саннар-биле солуур;

2) 3-кү чүүлдүн 3-кү кезээнде «2750» деп саннарны «2929» деп саннар-биле солуур;

2 чүүл

1. Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук эрткенде, күштүг болуп.

2. Бо Хоойлунуң 1-ги чүүлүнүн 1-ги пунктузунуң күжү 2011 чылдың январь 1-

ден эгелеп тыттып келген хоойлу-дүрүм хамаарылгаларына хамаарыштыр тараар.

3. Бо Хоойлунуң 1-ги чүүлүнүн 2-ги пунктузунуң күжү 2011 чылдың июнь 1-ден эгелеп тыттып келген хоойлу-дүрүм

хамаарылгаларына хамаарыштыр тараар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
2011 чылдың ноябрь 11
№ 958 ДХ-1

Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларының контроль-саналга органның организастаарының болгаш ажил-чорудулгаларының чамдык айтырыгларын таарыштыраарының дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

Бо Хоойлу 2011 чылдың февраль 7-де № 6-ФХ «Россия Федерациязының субъектилеринин болгаш муниципалдыг тургузулгаларының контроль-саналга органның организастаарының болгаш ажил-чорудулгаларының ниити принциптеринин дугайында» Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр (моон ыңай Федералдыг хоойлу дээн) Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларының контроль-саналга органның (моон ыңай контроль-саналга органы дээн) организастаарының болгаш ажил-чорудулгаларының чамдык айтырыгларын таарыштырып турар.

1 чүүл

Контроль-саналга органының даргазының, даргазының оралакчызының, аудиторларының албан-дужаалдарын Тыва Республиканың муниципалдыг тургузуунуң төлээлекчи органының нормативтиг хоойлу-дүрүм актызы-биле дүүштүр муниципалдыг албан-дужаалдарга хамаарыштырган бооп болуп.

2 чүүл

1. Даштыкы муниципалдыг саң-хөө контролор федералдыг хоойлу-биле дүүштүр контроль-саналга органның контроль азы эксперт-аналитиктиг хемчеглер хевиринге боттандыраар.

2. Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр суурларның муниципалдыг районнуң составынче кирип турар төлээлекчи органның муниципалдыг районнуң төлээлекчи органы-биле даштыкы муниципалдыг саң-хөө контролор боттандыраары-биле суурнуң контроль-саналга органының бүрүн эргелерин муниципалдыг районнуң контроль-саналга органынче дамчыдарының дугайында дугуржулганы чарар эргелиг.

3. Контроль-саналга органның контроль хемчеглерин чорудуп тура, даштыкы муниципалдыг саң-хөө хыналдазын боттандырып турар органның болгаш организацияларның удуртукчуларына хамаарыштыр оларга медээ кылдыр чедирип турар актыларны тургузар. Ол органның болгаш организацияларның удуртукчуларының, ыңдыг актыларны алган хүнүнден эгелээш, беш ажил хүнүнүн дургузунда кириген тайылбырларын болгаш сагындырыгларын ол актыларга кожар,

болгаш моон соңгаар олар оон чарыл кезээ болуп.

4. Контроль-саналга органының алб дужаалдыг кижилери өттүндүр кыл чүүлдерни, мегелеп өттүндүр кыл чүүлдерни, самчыгдаашкыннарны, шын кылдыр ажылгаан чүүлдерни илерет таварылгада база хоойлу-дүрүмге удур үүлгедиглерни соксадыры эргежок чуртап апарган турда кассаларны, касса тур черлерни болгаш албан черинин бажар балгаттарын, складтарны болгаш архивтерни таңмалааш хагган, документилер болгаш материалдарны хавырган таварылгада (24 шак дургузунда), ол дугайы контроль-саналга органының даргазы бижимел дыңнадышкынны бо хоойлу капсырылга эзугаар хевир-биле доп-дора кириер ужурулуг.

5. Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр суурнуң төлээлекчи органының билдиришкени эзугаар суурнуң бюджет күүселдезинин дугайында чыл отчет даштыкы хыналдазын муниципал районнуң төлээлекчи органының тургуска муниципалдыг районнуң хыналда кыл органы чорудуп болуп.

3 чүүл

Тус чер бот-башкарылга органның болгаш муниципалдыг органның, контроль саналга органының даштыкы муниципалдыг саң-хөө хыналдазын чорудар эргелиг организациялары, оларның албан-дужаалдыг кижилери, а ол ышкаш күүсө эрге-чагырганың федералдыг органның девискээр органны болгаш оларны структурлуг кезектери контроль-саналга органының кириген дилээн алган хүнде эгелээш, он ажил хүнүнүн дургузунда контроль-саналга органына контроль болгаш эксперт-аналитиктиг хемчеглер чорударына эргежок чугула медээлерни документилерни болгаш материалдарны бээр хүлээлиги.

4 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болуп.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 11

№ 949 ДХ-1

Политиктиг партияларның регионалдыг салбырларының соңгулдаларының фондуларынче кирип келген акша-хөреңгинин ниити түнүмүн болгаш оларның чарыгдаттыганның дугайында (Россияның ажаалга банкызының бергенинге үндезилээн) дыңнадыглар

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының алдыгы чыгыжының депутаттарының соңгулдалары

Тыва Республика

2011 чылдың декабрь 3-те байдал-биле

№ Регионалдыг салбырның ады	эгезинде турганы	кирген акша	чарыгдааны	артканы
1. «Россияның патриоттары» полит-партияның Тывада регионалдыг салбыры	—	—	—	—
2. Бүгү-россияның политиктиг партиясы «Чаңгыс демниг Россияның» Тывада салбыры	907360,71	—	907360,71	—
3. Россияның либерал-демократтыг партиясының Тывада регионалдыг салбыры	—	—	—	—
4. «Чөптүг Россия» политиктиг партияның регионалдыг салбыры	124239,80	—	124239,80	—
Түңү	1031600,51	—	1031600,51	—

ООРЛААРЫ – ХАЙ-БАЧЫТ АЛЫРЫ

Өөрөдиг

«Ийи буттук кокай! Аштаңгы сойлук! Дөмей-ле чурттава-тыр ийин ол! Бүгү назынында өөдө-гү чүве көрбөзүн! Аңаа хилинчек-човулаңым дер! Чүс катап каражадазын!» — дээн ышкаш лак-хилектиң сөстөрүн бо-ла дыңнаар бис. Ол р кижиниң дугайында чугаалап турар. Кандыг-а шажын-чүдүлге, кижизидилге, чаагай чаңчыл-р оор чорукту хоруп турар болзажок, аравыста рларның бары хомуданчыг. Ынчангаш Тываның ддистер каттыжышкынының даргазы, хелиң нзин Чинбадан (Буян башкы) шак ындыг багай лени кылып чоруурларга, аныяк-өскенге оор рек үүлгедиинге хамаарыштыр тайылбыр бээрин лээн мен.

дээрге кылган үүлениң түнели болуп турар.

Бис чүнү кылып турар бис, ол ис чок чиде бербес, албан түнелдиг болур. Эң-не коргунчуг чүве — оорлаттырган киж кайы хире хомудап кээрил, оорлаан киж база ол хире хилинчекти көөр. Бүгү чуртталгазында-даа хомудап, халактап кээр улус чо-руур. Ынчангаш оорлаары дээрге, эң-не улуг хай-бачытты бодунче ап турары болур.

Когараан кижиниң нүгүл-бачыттарын оор киж бодунче ап эдилээр болганда, ол өске кижилерге Бурган башкы ышкаш дузалажып турар. Чүге дээрге оорлап турар кижилерниң бачы-дын бодунче ап турар. Ынчалза-даа ол киж Бурган башкы эвес болгаш ол нүгүл-бачытты угбайн баар, кызыгаар чок хилинчек көрүп артат. Мен силерге чүс хуу шынзылга берип тур мен, чижээ-

лээрге, мал оорлары колдуунда кошкак кижилерни оорлаарлар. Ынчалза-даа кээргенчиг улус өжээн негеп шыдавас-даа болза, сагыш-сеткилинден хомудап, ыглап орат. Оларның сагыш-човаа, хилинчээн оор эдилээр.

Бир моол херээжен киж барба-барба барааным чидирип алдым дээш хомудап турганын көргөн мен. А оон элээн болганда бир киж моолдун бараанын оорлаптым дээш амырап, мак-танып турган черге келдим. Ооң эштери: «Оорланып алгаш чүнү чедип алыр сен?» — деп чугаа-лаарга, оор киж тургаш: «Тывага баян моолдарны оорлаар мен» — диген. Сөөлүндө ол киж ай-даа четпейн, чингелеп аарааш, эмчиге бергедеп чыткаш, чок апарган. Ажы-төлү, өг-бүлөзи хилинчек кө-рүп арткан. Бир киж оларга: «Ачанарның оорлап турганы кижизинге барып буруу миннип шыдавас-даа болзунарза, сетки-линерде буруунар миннип, өршээл дилеңер, харааданар, оон чурт-талганар аайлажып, айыыл-халап-тан ойлаар силер» — диген. Олар сүме эзугаар буруузуз билин-геш, озал-ондакка таварышпастан деп турар. Ынчангаш буруузуз

миннип, оорлаан чүвезин эги-диптер болза, багай үүлениң хилинчээ турултар.

Акшаны оорлаптарга, түр ка-да чемненип, кеттиниң ап болур, ынчалза-даа ол оорлаптың алган кижиниң хилинчээ миллион, мил-лиард катап эглип кээр. Ынчангаш бис 1000 рубль дээш миллион акша чидирер эвес бис. Кандыг-даа сайгарлыкчы, угааныг кижилер ол хире карылга кылбас болгай.

Бис оорланмас-даа болзувус-са, бистиң чанывыска оор киж турар болза, ол бистен оорланып болур. Ынчалза-даа оорлаттырып алган кижилер база хорадап, халактап турбас болза эки, оор кижини кээргенчиг, чүве билбес киж-дир, ол нүгүл-бачыдын адырлып, чайлай бээр болзун деп күзээр болза, эң-не эки сеткил болур. Оорга ол буяныг сеткил чеде бээр, ол боданып, минни бээр, харын-даа ийи тала өң-нүктежиң-даа болур. Ынчан оорлаашкын-биле эгелээн бачыт төне берип болур. Ынчангаштың ол оорже хорадаарының орунга, тайбың, дыштыг чурттаар болза эки.

Бо чер-делегейде кандыг-жилер болгаш дириг амы-ның боттарының өнчүзү. Өнчү-хөрөңги анаа-ла н дүжүп келбес. Кижилерге ыштыр чугаалаар болза, ың өнчүзү ада-иезинден кээр азы боттары кызыл иле ажилдап алыр. Шак бодунуң хууда өнчү-хө-болур. Ол бажың-балгат, техника, эт-сеп, идик-хеп, м дээш-ле, бүгү-ле чүүл-киж бүрүзү бодунга херек садып алыр, аңаа чаңчыга А ону чөпшээрел чокка дээрге-ле, оорлаары-дыр. ышээрел чок алырының кол ийи талалыг болуп турар. е, оор херекти кылып ту-жи когараан таланы дыка линчек-човулаңга таварыш-турары ол. Чүге дээрге чүвезин оорладып алган амырап олулар эвес: ар, ажынар, кылыктаныр,

улус-биле маргыжар, халактаар, каргаттынар болгай. Чүвезин чи-дирген киж чүс каралыг дээрин-де база утка бар, когараан киж чүс каразын бодап тургаш, улуг бачыт ажилдап алыр. Ол бачытты ажилдап алганының чылдагааны оорнуң үүлгедии болганда, ын-чангаш оор киж когараан кижиниң ол бачыт-нүгүлүн база бодунче ап алыр. Ийде, оорлап алган чүүлүнүң азы эт-хөрөңги, мал-маганының хилинчээн база чүктээр. Чижээлээрге, 1000 рубль-ди оорлаан болза, ону ооң соонда буруузуз миннип эгитпес чүве болза, айлар-чылдар дургу-зунда ооң хуузу өзүп-ле орат, чүс-чүс муң, миллион чедип көвүдээр. Ынчангаш оор бир-ле хүн ол хире акшаны азы бир-ле эт-хөрөңгини чидирер, когараар. Азы ооң орунга хилинчек, аарыг-човулаң көрүп, айыыл-халапка таваржып, яды, куурумчу болуп чурттаар, назынындан эрте чок болур. Ол

ИХЯ-ның парлалга албаны

ААРТТЫНГАН ЧӨВҮЛӨЛ ХУРАЛДААН

а Республиканың Иштики ер яамызының чанында ити чөвүлелиниң чаа соста-баштайгы организастьг ху-олуп эрткен. Ооң мурнун-үлелдин кижигүннери үш ргузунда ажилдаан. Хөй-өвүлелиниң кижигүннерин иги ажилчын бөлүктөргө каан турган: эрге-чагырга ары-биле кады ажилда-ың, хамаатыларның болгаш ылдакчыларының камгала-хөй-ниити болгаш шажын изациялары-биле кады ажилганың, өг-бүлө поли-тың, орук-транспорт айыыл уунуң болгаш информация чезиниң.

И-ның чанында Хөй-ниити иниң дузасы-биле хөй сан-диал акцияларны органи-эрттирген. «Шупту мал ыңга удур демиселче!», «ажып көрээлиңер» болгаш аа. Эң кол кичээнгейни 1 уруглар кижизидилгези-ырыныче угландырып кел-углар бажыңнары, школа-ат, уругларның хоргаадал и «Гуманный», «Надежда» шкаш черлер-биле доктаа-ылзажып, спортчу маргыл-ны, янзы-бүрү конкурс-делгелгелерни, темалыг ылгаларны эрттирген. Бо ыл-херектерни Хөй-ниити линиң чаа соңгуттурган и кичээнге апар, ону улам дырын чөвүлелдин баш-хуралын башкарып эрт-

тирген иштики херектер сайы-дының оралакчызы Аяс Кандан сүмелзэн.

ИХЯ-ның хууда составы-биле ажилдаар эргелелдин начальниги Василий Воробьев Россияның Президентизи Д.А.Медведев бо чылын ИХЯ-ларның чанында Хөй-ниити чөвүлелдериниң болгаш ооң девискээр органнарының дуга-йында чарлыкка атты салган, а ол дээрге ук организацияның эрге-байдалын шыңгы көрүп турары ол-дур дээрзин демдеглээн.

Чөвүлелдин баштайгы хура-лынга кижилер хүлээп алышкы-нын болгаш Ажык эжиң хүнүнүң дугайында шиитпирни үндүргөн.

Ольга МАРКОВА. ЧАА ОРАН-САВАЛЫГ БОЛГАН

Кызыл кожуунуң Каа-Хем суурга полицияның участок тө-лээлериниң болгаш таңныыл-пост албанының ажилдакчыларынга чаа пунктуңуң ажилдакчыны бажырылыг байдалга эрттирген. Каа-Хем суму чагыргазының дар-газы Дакар Ооржак болгаш ооң оралакчылары, ИХЯ-ның хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалы-ның полициясының начальнигиниң оралакчызы Март-оол Тарначы, муниципалитеттер аразының «Кы-зыл кожуун» килдизиниң началь-ниги Олег Луду, участок төлээ-лери шагдаалар ук байырлалга киришкен.

Чаа оран-сава улуг, делгем болгаш амгы шагның техниктиг дериг-херекселдери-биле четче-леттингени-биле өскелерден ыл-галдыг. Ында дөрт участок тө-лээлери ажилдап турар болгаш хамаатыларны хүлээп эгелей берген.

Айдың ТҮЛҮШ.

АЖЫЛ-ИШЧИ КИЖИЛЕРГЕ ДЕТКИМЧЕ

Россияның ИХЯ-ның тургу-зуунче кирип турар Федералдыг миграция албанының удуртукчула-ры биле чонну ажилче хаара ту-дар күрүнө албанының директору Виталий Чаж-оол, ТывКУ-нуң чурттар болгаш регионнар ара-зының килдизиниң төлээзи Сай-зана Товуу олар республикада ажилдап-чурттап турар аңгы-аңгы нацияның төлээлери-биле ужура-жылганы эрттирген.

Республикада албан-езузу-биле демдеглеттинген болгаш демдеглеттинмээн-даа национал бөлүгелжилгелер бар. Оларның каш-ла саны даштыкы ажилчын-нарың күжүн ажыглап турар кыргыстар, армяннар, узбектер, азербайджаннар. Ынчангаш ужуражылгага ажил берикчиле-риниң ажилчын күш дугайында чагыгларын, чонну ажилче хаара тудар албан черинче хостуг ажил-чын олуттар дугайында медээ бээриниң болгаш ажилче хаара туткан даштыкы ажилдакчылар дугайында медээлээриниң чуру-мунуң дугайында чугааны кылган.

Чамдык даштыкы хамаатылар-ның орус дылды билбеси берге-дээшкиннерге таварыштырып турарын барымдаалааш, ТывКУ-га оларны орус дылга өөредип болурунун аргазы барын Сайзана Товуу дыңнаткан. Иштики херек-тер албанының майору Марина Демкина РФ-тиң хамаатызы эр-гени алырының дугайында болгаш Федералдыг хоойлужудулгада өскерилгелер дугайында болгаш документилер долдурарынга ха-маарышкан тайылбырны кылган. Оон аңгыда ыяап-ла медицина

камгалалының дугайында болгаш даштыкы хамаатыларның РФ-тиң миграция албанының хоойлузуң үрей бээр таварылгаларынга хамаарыштыр чугааны ужуражыл-гага кылган.

НАРКОТИКТИҢ КАРА АСПАА

Наркотиктер сайгарылгазын хайгааралга тудар федералдыг албаның Тыва Республикада эргелели өөрөдиге черлеринге класс шактарын уламчылап турар. Эргелелдин тускай эртемнигери Бай-Хаактың болгаш Тураның школаларына чедип, наркотик-терниң кадыкка хоразының дуга-йында чугааны кылган. Нарко-полицияның ажилдакчылары аныяктар болгаш элээдилер ортузунда наркоманияга удур демиселди чорудар сорулга-биле чурттуң өөредилге черлеринге немелде эмчи шинчилээшкенин чорудар дугайында айтырыгны көдүрүп, белеткел ажилын чо-ру-дуп турарын тайылбырлаан. Амгы үеде ындыг сорулгалыг эмчи шин-чилээшкенин чүгле ада-иелерниң азы аныяктарның боттарының чөпшээрели-биле чорудуп келген болгай. Ооң түнелинде 74 сту-дентилер болгаш школачылар нар-котикти ажыглап турары илерзэн.

Наркотиктер ажыглап турарын баш удур илередир сорулга-биле эмчи шинчилелин бүгү өөредилге черлеринге ыяап чорудар дуга-йында хоойлуну хүлээп алырын бо чылдың апрель айда Иркутск хо-райга Президент Д.А. Медведев-тиң удуртулгасы-биле болуп эрт-кен Күрүнө чөвүлелиниң хура-лынга чугаалашкан. Сургуул-дарның наркотиктер ажыглап турарын илередир шинчилелди

ниити эмчи диспансеризациязын чорудуп турар үеде чорудар.

Ада-иелерниң талазындан бо бүгүге удурланып турар кижилер чок, харын-даа олар чүүлдүгүнүп, шинчилел чорударынга негеттинер херекселдерни садып алыр акша чыырындан ойталавайн турарын Кызылдың № 4 профессионал-тех-никумунга болуп эрткен ада-ие хуралының киржикчилери чугаа-лап турган.

Класс шактарының үезинде чоруткан айтырыг-харыыдан илерзэни болза: «Бир эвес чоок кижин наркотик ажыглап турар болза, ажыглап эгелээнин билип кагзыңа, ада-иезинге чугаалаар сен бе?» — деп айтырыгга: «Чок, чугаалавас мен» — деп харыылар хөй болган. Ынчангаш уругларның мындыг туружу эмчи шинчилелин чорудары чугула-дыр дээрзин бадыткаан.

Наркотиктер ажыглап тургаш, оон эмнедип каапкан-даа болза, ол киж эмчилерниң хайгаара-лынга турар ужурулуг. Чүге дизе ол кижиниң катап наркотиктерже сундуга бээриниң айылы улуг. Учетка турган дугайында медээ наркодиспансерниң баазазынга 50 чыл дургузунда камгалаттынып артат. Ындыг киж автомашина башкарыкчызының дептерин алыр эргези чок, эрге-хоойлу ор-ганнарынга болгаш өске-даа улуг харысалгалыг албан организа-цияларга ажилдаар эрге чок бо-лур. Наркотиктер-биле холбашкан херек үүлгеткен кижилерниң ады эрге-хоойлу органнарының баа-зазынга 90 чылдың дургузунда камгалаттынып артат. Наркотик-терниң кара аспаанче кирер-ле болзуңа, ол сени салбайн баар деп билип ал.

Чаа ном

«ТУМАТ КЫДЫРААШТАН ДЕМДЕГЛЕЛДЕР-2»

Таан-оол Саянович Сандан — күш-ажылдың хоочуну. Сезен чоокшулап оран назылыг бо хоочун — Өвүр черниң чурттакчызы. Ооң ада-иезиниң-даа, ал-бодунуң-даа чурту — Дус-Дагның хүн үнөр чүгүндө Чалааты ол. Ол черге шаг-шаандан тура тываларның Тумат аймаа чурттап чораан болгаш ам-даа ында оларның салгалы чурттавышаан.

Таан-оол Санданның «Туматтар кымнарыл?» деп ному 2001 чылда парлаттынгаш, номчукчуларның улуг сонургалын оттурган. Ол-ла номнуң ийги кезээ «Тумат кыдырааштан демдеглелдер-2» деп ат-биле бо чылын чырыкче үнүп, номчукчуларда четкен. Аңаа хамаарыштыр бодунуң бодалдарымны үлежиң көрейин. Бо ном номчукчуга, ылаңгыя аныяк-өскенге өөредиглиг деп үнеледим. Авторнуң адазы Саян Сандан бодунуң чурттап эрткен үезинде бүгү-ле болушкуннарны демдегледип бижип, артып калган салгалыңа үнелиг чагыг-сумелерни арттырып каан. Саян Сандан бурунгаар көрүштүг, онзагай салым-чаяны-биле ылгалып чорааны илдең. Номда мындыг одуруглар бар: «Мээн ачамның адазы кырган-ачамның адазы Тумат Чыгакчыт 1804 чылда төрүттүнген деп демдеглелде бижээн. Оон бээр ам таптыг-ла 207 чыл эрте берген-дир...». Оон ыңай мынча дээн: «Авамның адазы Седи-Базыр кырган-ачамның төөгүлүг кыдыраашта бижиттинген чүүлдерин черле эдип болбас деп чагыын кедергей сагып келдим. Ынчангаш номчукчуларым — кыстарым, оолдарым, мында кириген чүүлдеримде бодунуң чогаадып кааным чүүлдерим чок дээрзин база катап сагындырып каайн. Мен бодум-даа ол салгал дамчаан төөгүнү шаам-биле уламчылап, улус-чонга четсин дээш «Тумат кыдыраажының» уланчызын парладып турарым бо».

«Тумат кыдырааштан демдеглелдерде» авторнуң бир домаан долузу-биле кирип көрейин: «Бодунуң ызыгуур төөгүмү чонга чарлаттынып, улус ону билген турзун дээш эвес, а төрөл салгалдың кижилери боттарының ук-ызыгууру кандызын, чүү улус турганын,

оон бээр кайы хире үе эрте бергенин билип алырыңа арга-дуза, сүме болзун дээш бижип киридим».

Көрбээн чүүлү чок бо хоочуннуң үндезинниг сактыышкыннары кижини ала-чайгаар-ла бодунче хаара туду бээр-дир. Бодум хуумда, бо чырык өртемчейге чеден ажыг чылдарда чурттап келгеш, эртем-сургуулга өөренип, чоннуң ажыл-ижинче шыдаар шаам-биле киржип келген үелеримде эрткен оруумнуң эки-даа, ээр-дагыр-даа талаларын утпаан мен. Кижини амыдыралга үе-биле чон өөредир.

«Назын» деп эгедө шаанда кижини төрүттүнгеш, таптыг-ла он ийи чыл болурга, бирги назын болду дээр турган. Ол шын, Будда бурганның календарында он ийи чыл бар. 24 харлааны — ийиги назын, 36 үшкү назын дээш-ле, баар. Бо эгедө авторнуң бижип турары-биле алырга, шаанда туматтар он бир назын чедир чурттаптар (132 хар) турган деп бижээш, кырган-ачамның адазы Чагыңчак 96 харлаан азы сес назынны бүрүн эдилээн. Ак-Тумат Оспакай деп төрели 108 харлап, тос назынны чурттап эрткен, Элгеске чурттап чораан Тумат эне 120 харга чедир чурттааннар деп чижектерни номда кирип кааны солун. Арыг агаар тынар, арыг-силиг болур, эът, сүт аймаа, далган-тараа, танды хайыразы чиир, арага ишпес, таакпы тыртпас ол үениң кижилериниң кадыкшылы бир онзагай чораан деп бижээни чөптүг.

«Бүгү чүве орнаш-долаалыг» деп эгедө мынчаар бижээн: «Өртемчейде бүгү чүве ээлиг болур. Даглар, хем-суглар, хову-шөлдер, хөлдерни көөргө-ле, чүзү-даа чок ышкаш сагындырар. Шынында оларның каракка көзүлбес ээлери бар. Олар шупту-ла ак, кара күштерниң аайы-биле бот-боттарын камгалашкан турарлар. Оран-таңдының ээзи бар». Оон аңгыда Таңды ээлери-биле чугаалажыптар кижилер кончуг ховар тургулаар. Олар дээрже ийи көрнүр, чүвени өттүр билр, хам уксаалыг кижилер-дир. Оорнуң оруу муңгаш. Оорлаткан кижилер ыяап-ла хомудаар, а хомудал оор кижиге ыяап-ла чедер деп бижээни — улуг өөредиг-дир.

Маадыр-оол ДАНЗЫН.

Кызыл хоорай.

ДЫННАДЫЫШКЫН

ТР-ниң «Техниктиг инвентаризация бюрозун» КУБ чурттап оран-савазын ажылгалга кириеринге деткимче акциязы 20 чылдың декабрь 1-ден эгелээнин дыңнадып тур.

Акция үезинде 2005 чылдың январь 1-ден эрте эвес үелер хоойлу-дүрүм езугаар тургустунган документилери ба чигелделерлиг туттунган хууда чуртталга бажыңнарының техник болгаш кадастр документилерин кылып. Чаңгыс объект дээш адуза төлевири: 100 дөрбелчин метрге чедир — 560 рубль, 1 дөрбелчин метрден өрү — 1160 рубль.

Акция 2011 чылдың декабрь 25-ке чедер.

База ол ышкаш шимчевес объектилериниң база шимчеп турган чүрөңгеге үнелел бээриниң талазы-биле чаа хевириниң адузазын база сүмелеп тур бис:

- чер участоктарыңа;
- квартираларга, хууда чуртталга бажыңнарыңа;
- гаражтарга, офис оран-савазыңа, садыг болгаш склшөлдеринге;
- улуг тудугларга;
- бүдүрүлгелерге (бизнестин);
- транспорт аймаанга;
- машиналарга, дериг-херекселдерге (ооң иштинде офис болга амыдыралга ажылгаар техникага).

Үнелел ажылдарын Кызыл хоорайда база Тыва Республикада рынок өртектеринден чиик өртөккө кыска хуусаа дургузунда кылыр.

Кызыл хоорайның болгаш Кызыл кожууннуң чурттакчы чонун консультацияларны бо телефоннардан билип ал болур: (39422) 44-65, 3-44-70. Республиканың арткан чурттакчылары чурттап тура черлеринде ТР-ниң «ТИБ» КУБ-туң кезектеринче баар.

Чарлал

Соңгу чүктүң ивизиниң бышкаандан даараан 36-41 размерлерлиг унтыларны садып турар.

Адреси: «Кызыл» аалчылар бажыңы, офис 200.

Кижини болгаш хоойлу

ЧҮҮЛДҮГ ДЕП КӨРГЕН...

Угаан-медерел талазы-биле кады кошкак 1-ги бөлүктүн инвалиди оглунуң чурттаар оран-сава алыр эргезин хажыдып турары дээш авазы Кызыл хоорайның прокуратуразыңа хомудал кириген турган.

Хыналда соонда иениң хомудалдары бадыткаттыңан. Республика прокуратуразы инвалидтиң болгаш ооң өг-бүлезиниң кижигүннериниң сонургалын камгалап, Кызылдың хоорай судунче

инвалидти хоорай чагырга оочур чокка чурттаар оран-сава биле хандыраарының дугайың негелде билдиришкенин кирип Кызыл хоорайның суду прокурорнуң негелде хомудалдары чүүлдүг деп көргөн болгаш Кызыл хоорайның мэриязын ийи ай хуушаның иштинде инвалидке болгаш ооң өг-бүлезинге чурттаар оран-сава тыварын негээн.

Светлана АЖИ,

Кызыл хоорайның прокуратурунун улуг дузалакчызы.

КУШ-АЖЫЛ ТӨЛЕВИРИН СААДАТКАНЫ ДЭЭШ...

Тыва Республиканың прокуратура хамаатыларның күш-ажыл төлевириң үезинде төлөп бербиң турары дээш чедирген моральдыг когаралы дээш компенсация акшаны төлөп бээрин негеп, Кызыл хоорай судунче хомудалды кириген болгаш суд ону чүүлдүг деп көргөн.

«Ажылдар механизациязы» күрүнениң албан чериниң ооң ажылдакчылары турган Сергей Черноусов (23 муң), Василий Ефимов (20 муң ажыг) база Сергей Лаптев (14 муң) олар күш-ажыл төлевириң саададып, өреленгени дээш хомудал билдиришкенин бижээн. Ажылдап каан акшазын

болгаш ону үр саадатканы дээш компенсация төлөп бээрин олар билдиришкенинде негээн. Ол талазы-биле прокурорнуң суду кириген негелдезин суд чүүлдүг деп көргөн соонда безин үстүңкү ады кириген албан чериниң ажылдакчыларыңа акша шалың төлөп бербээн. Катап база хомудал билдиришкенин кириген соонда прокурорнуң негелдезин суд база катап чүүлдүг деп көргөн. Ажылдап каан акшазыңдан аңгыда, моральдыг когарал чедиргени дээш ажылдакчы бүрүзүңге 2500 рубльден немей төлээр шиитпирни үндүргөн.

Марина ЦЫГАНОВ,

Кызыл хоорайның прокуратурунун улуг дузалакчызы.

Объектиниң ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Кабыттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 кабыт тууябу бажың	1	43,26	9,96	1,2,3,4
	2 тип 1	84,63	11,50	1
	2 тип 2	74,78	12,27	1,2,3,4
Дужаар хуусаазы 2011 ч, 4 квартал.	3	97,80	11,50	2,3,4

1 дөрбелчин метрде өрттө 34 500 рубльден өрү Каш базым черде быжыг гаражтар бар.

Амгы үеде квартира садып алыры — амгы үениң экономиказының турум эвес байдалдарында силерниң акшаңарны камгалап алырының эң эки аргазы-дыр. ОЛ БАЖЫНДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР: тел/факс: (39422) 4-85-29, 8-923-268-90-73, 8-923-386-80-48, 8-905-920-41-01. Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

Россияның почтазы

СООК-ИРЕЙДЕН БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

Чаа чыл байырлалын таварыштыр боттарының чоок кижилеринге, эш-өөрүңге Соок-Ирейниң тускай байыр чедиришкенин чагыдып ап болур. Ук чагыларны чүгүле декабрь 23-түн хүнүңге чедир хүлээп алыр.

Россияның почтазы бажыңнарга чагаа чедиреринден аңгыда, чагыг езугаар Соок-Ирейниң байыр чедиришкенин чагыгга айыткан кижиге дамчыдар. Буянның ирейниң бодундан чылыг, чымчак сөстөрнү, чаагай күзэшкенин алыры дег өөрүнчүг, кайгамчык белек кайда боор! Байыр чедиришкенин чагыын кандыг-даа почта салбырларыңа баргаш, тускай бланкыга долдуруп каап болур. Бо хүнде ниитизи-биле Тываның почта салбырларында 200 чагыг кириген. Ол ышкаш бичии уругларга болгаш улуг-даа кижилерге белектерни чагыдып ап болур. Чаа чыл таварыштыр белек болгаш Соок-Ирейниң байыр чедирген чагаазын алган кижиниң өөрүшкүзү кызыгаар чок болур дээрзи чугаажок.

Бистиң корр.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор — 2-01-35, редакторунуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru; КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдистер — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09, оочулга — 2-03-87, үлөттүр — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнөр. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 7500. Чагыг 141. Номерни парлагже дужааңы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

ШЫН

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

Расч. счет № 40603810400000000263
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүртүккөн.
Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1). Солунда парлаттыңан материалдарың авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыңан саннарны болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылганы дээш авторлар боттары харыылаар.